HENRI BRUNING SCHRIJFT OVER:

TWEE KRONIEKEN

DE KRONIEK VAN EEN EINDE

In dit laatste boek van den onlangs overleden Frans Coenen „Onpersoonlijke Herinneringen"[1]), bereikte de schrijfer een waarlijk verbluffend meesterschap. Het is een, zonder meer en doorloopend, weergaloos geschreven boek; het is, daarnaast, onloochenbaar, ook een gruwelijk boek — het schokkendste wellicht, dat sedert lang in onze taal geschreven werd. Doch men begaat een verachtelijke en mediocre aberratie, als men hier van een verziekt en wrokkend genot in de ellende der menschen wil spreken. Dit boek is — inderdaad — zonder eenige troost of „oplossing", tenzij... de stille, verholen deernis met zóóveel redeloos leed, de schuwe deernis waartoe deze grimmige, verbeten schrijver hier rijpte, de bewogen menschelijkheid die zich wel nauwelijks vrijgeeft, maar die zich toch, telkens, onmiskenbaar (ontroerend soms) verraadt.

Het is onthullend in zekeren zin, maar meer nog schrijnend: de voorname, afwerende beslotenheid van dit stille, oude patriciërshuis aan een der Amsterdamsche grachten, en — binnen zijn wanden — de dorre, leege, weerlooze levens die er langzaam, onafwendbaar hun sinistre ontreddering, hun bijna-waanzin tegemoet gaan. Een tegenstelling, die de gedempte stem van den verteller steeds beklemmender oproept en toescherpt. Zonder één heftig accent overigens. Heel dit tragisch gebeuren is aanvaard met een gelatenheid, die reeds lang niet meer door de bittere (bitterste) gebeurtenissen van dit leven werd onthutst. Het is alles zeer rustig, helder verteld, met gedempte, penetrante stem. Elk woord is precies (heftig-precies haast) en beslissend, geladen met een maximum directheid, en tegelijk stil, gedempt. Er is geen verzet, geen ontsteld zijn, wel deernis, en een gelaten moed — huiverend toch bij een zoo onverbiddelijk, onbezweerbaar noodlot.

Het verhaal begint omstreeks 1830, met het echtpaar Diefenbach. Slechts enkele, weinige en korte citaten uit de vele cahiers met de reisbeschrijvingen van den heer Diefenbach; slechts enkele weinige en korte commentaren van den schrijver. De reisnotities zijn volmaakt onbeduidend: triviaal en bloedeloos; en het commentaar is, gelijk gezegd, weinig. Maar plotseling staat deze mensch, uit het midden der vorige eeuw, compleet in levend voor u. Het is waarlijk meesterlijk gedaan, met bijna niets. En meesterlijker is wellicht nog de wijze waarop Coenen deze niets-zeggende aanteekeningen doordringt, ontraadselt, ontsluiert en hun schrijver openbaart: dezen waardigen maar leegen, levensvreemden en niet ongevoeligen man, schijnbaar evenwichtig, maar innerlijk onrustig, opgejaagd en durend bevreesd zich zijn onrust bewust te worden: angstig en verward afgewend van hetgeen hem innerlijk zou vermogen te schokken, verward en weerloos bij alles wat in hem niet-conventioneel, niet-algemeen, uitzonderlijk en persoonlijk zou kunnen zijn, en daarom (maar volkomen onbewust) zich vastklampend aan een bestaan van angstig-gecontinueerde vormelijkheid en onbeduidendheid. Een slaapwandelaarsbestaan, zonder eenige bewustheid, zoo schijnt het leven van den heer Diefenbach, en zoo ook — maar zonder die onrust, en dus nog bloedeloozer, armer — het leven van mevrouw Diefenbach. Men bespeurt in dit onwerkelijk-verstarde verschraalde bestaan een einde: een gestrand en verstrikt zijn in een volkomen onmacht tot leven. Men vraagt zich af, hoe deze levens zich voortzetten. Zij zetten zich niet voort. Er voltrekt zich slechts een einde, het einde van een geslacht. Dit voltrekt zich, gruwelijk en verbijsterend, in het eenige kind, de dochter van deze twee krachteloozen: een lichamelijk gedegenereerd schepsel. Schuw en verbitterd door de schande van haar lichaam, ontwijkt zij de menschen, totdat zij, bang dat de anderen de vernedering van haar lichaam zullen gaan begrijpen, tenslotte een huwelijk aanvaardt. Met dien eenige, die haar rest: Abram Le Roy, een tragisch verworden, moreel en geestelijk vernield, gedegenereerd individu, dat niets anders van haar verwacht, dan de voordeelen van haar fortuin: de mogelijkheid zijn losbollenleven voort te zetten. Zij hoopt echter iets voor hem te mogen zijn en soms slaagt zij erin voor zijn wil een steun te zijn, soms lukt het haar zijn wil te richten: op een of ander klein doel, dat zijn leven, even, een inhoud geeft en het dan, voor een korte wijle van zijn slechte gewoonte afleidt. Telkens vindt ze een nieuwe liefhebberij, waaraan zijn wil (zich snel aan zichzelf verterend) even opflakkert — om dan tenslotte definitief te dooven. Daarna rest haar weldra niets meer dan een huilerig, dierlijk wrak en vrij spoedig komt dan het einde voor dit, door drank en uitspattingen gesloopte lichaam. Na zijn dood trekt zij zich opnieuw en al meer van de menschen terug, opnieuw geobsedeerd door de schande van haar lichaam. Een kwaal begint haar te sloopen. Ziek naar lichaam, maar ook al zieker naar den geest, leeft zij tenslotte alleen met haar dieren, honden en katten, vol wrok, wantrouwen en angst ten opzichte van haar omgeving en vol afschuw van zichzelf, van haar eigen lichaam, „zijn heimelijke, eigenmachtige werkingen" die haar lot zoo wreed hebben bepaald.

Weldra rest er van haar niets meer dan een oud, heksachtig, lichtschuw wezen, deerniswekkend van verval en verlatenheid, dat, alleen gebleven in de oude, stille grachtwoning, in de voorname, onbewogen rust van dit patriciërshuis, haar luguber en eenzaam einde tegemoet gaat.

Geheel dit verhaal door is er de aanwezigheid van dit stille huis, deze hooge, stille gangen, deze hooge, stille vertrekken. Men ondergaat in de onbewogen rust die den ondergang dezer levens voortdurend ommuurt, de suggestie van een blind en zwijgend fatum, door geen menschelijke ellende ooit ontroerd of bewogen. Er heerschte over deze levens slechts een koud, onverschillig noodlot. De eenige bewogenheid werd de deernis van hem, die dit verhaal, deze navrante kroniek van het einde, neerschreef.

De Kroniek van een Volk

Robert Nathan plaatst ons met het gebeuren van zijn verbeelding „De Weg van Eeuwen"[2]) voor een probleem. Tegelijk daarmee is hij ons (en zichzelf) een antwoord schuldig. Want wat zien wij in „De Weg van Eeuwen" gebeuren?

Verdreven uit alle landen der oude en nieuwe wereld is de exodus der Joden begonnen, een exodus naar de eenige — en armste — plek, die hun nog als woonstede gegund werd; de woestijn Gobi. Maar nog terwijl wij dezen stoet, dezen triesten, kilometers langen langzaam voortkruipenden stoet, uit alle deelen der wereld samengestroomd, zich zien formeeren, formeert zich in ons, niet als Jodenvriend of Jodenvijand, maar als lezer, het voor de hand liggend probleem: waarom werd dit volk tot dezen smartelijken lijdensweg van eeuwen, met tenslotte dezen vernederenden uittocht naar dit smadelijk verblijf, gedwongen. Niet zoozeer ons moreel, als wel ons artistiek geweten verlangt hier antwoord. Een dergelijk gebeuren moet, hoe dan ook, door hem, die het voor onze verbeelding opriep, als mogelijkheid waarschijnlijk (geloofwaardig) worden gemaakt. Als de volken — gelijk de auteur voorstelt — van haat jegens dit eene volk vervuld zijn, hoé is dan deze haat; als deze haat — gelijk de auteur voorwendt — volkomen redeloos is, wat is dan zijn inhoud? Ontstond hij als die redelooze rancune van inferieure volken tegen een superieur volk? Maar hoe werd het dan mogelijk, dat dit ressentiment — gelijk de auteur suggereert — de eeuwen door zoovele en tenslotte alle volken kon aantasten, dat in geen dier vele volken tegen deze duistere ontzinde gevoelens verzet kon rijzen (het verzet, minstens, van het gezonde verstand of van die humaniteit, welke toch wel meer bij die volken zegevierde)? En vervolgens: hoe werd het mogelijk, dat dit volk, het Joodsche, dat toch nog wel over eenige macht in dit ondermaansche beschikt, unaniem en zonder verzet terugweek, uitweek, en nog wel naar het ellendigste oord ter wereld? — Deze vragen dringen zich onmiddellijk aan den lezer op, zoodra deze exodus voor zijn verbeelding wordt opgeroepen.

Het antwoord nu op deze vragen is volkomen onbevredigend. De inhoud van dezen haat wordt ons nauwelijks direct onthuld, tenzij in enkele alinea's, maar daar en dan ontmoeten wij een haat, die regelrecht schijnt weggeloopen uit een goedkoop, zeer goedkoop brochuurtje tegen het anti-semietisme. Als wij moeten aanvaarden, dat het verzet tegen dit volk zoo is als hier wordt voorgesteld, rijst dadelijk de vraag, hoe deze triviale, miserabele, vulgaire, pamfletaire haat ooit volk na volk kon aansteken (gelijk de schrijver zegt) etc. etc.

Wij kunnen voorbijgaan aan het feit, dat het voor de betreffende volken toch minstens uitermate beleedigend moet zijn, ervan beticht te worden dat een dergelijke bizarre, burleske, infantiele haat absoluut overmachtig in hen leeft — maar wij moeten er op wijzen, dat wij, door het volstrekt onbevredigend antwoord van den auteur, met deze exodus voor een volmaakt raadselachtig, onwaarschijnlijk, ireëel en, voor ons artistiek bewustzijn, volmaakt onaanvaardbaar gebeuren staan. Erger: onmiddellijk nadat de directe, doch uiterst korte onthulling van den inhoud van dezen haat de onthulling van iets onwaarschijnlijks is geworden, wordt de rest van den achtergrond van dien uittocht, n.l. de vage, doch voortdurende suggestie van een onheilspellende en overal toegebroken verbittering, slechts een..... artistieke handigheid, 'n truc, een toevlucht, een grijpen naar het vage en in-het-vage-houden omdat de onaannemelijkheid geen concreet belichten verdraagt. Men vergisse zich niet: Over den inhoud van die mondiale verbittering wordt niet uit liefde gezwegen (want een roman lang blijven we van dáden van haat getuigen), maar wel-overwogen, omdat een dergelijke redelooze haat niet aannemelijk is te maken, niet als een wereldhaat en nog minder als een haat van eeuwen — hoogstens als een individueel geval (en dan nog zou hij met andere gevoelens gepaard moeten gaan).

De achtergrond van deze exodus moest een absurde verbittering worden, omdat dit boek een vrijpleiten bedoelde te zijn van het Joodsche volk, dat aan al deze ontzinde gevoelens volmaakt onschuldig is.

Ja, men ontkomt er niet aan: tenslotte leest men dezen roman (dit pleidooi) bijna in hoofdzaak op zijn argumentatie. Doch wat bemerkt men dan? Dat de verschillende tafereelen duidelijk en bijna exclusief een illustratie zijn van de argumenten waarmede men steeds de stelling hoorde verdedigen (een stelling die reeds Dostojewsky met verbazing en ongeloof vervulde), dat dit volk onschuldig lijdt, schuldeloos geminacht, vervolgd en verontrust wordt. Men herkent — als men eenigszins in de geschriften contra het antisemietisme thuis raakte — stelling na stelling. Het is tenslotte alsof men met dezen roman stelling na stelling in echt, „objectief" leven ziet uitgebeeld, met „echt leven" ziet toegelicht. — Nietwaar? men zegt dat de Joden een georganiseerde wereldmacht vormen, — maar ziehier: zij zijn innerlijk meer verdeeld dan welk volk ter wereld ook „(méér?). Men zegt dat de Joden uiteraard naar links neigen, naar het communisme, maar ziehier: dezelfde tegenstelling, dezelfde verbittering tusschen proletariër en kapitalist treft ge ook hier. Men zegt dat de sovjet-dictatuur een dictatuur van Joden is, maar ziehier: heel dien tocht door Sowjet-Rusland is een tocht van vernederingen door de sovjet-ondedanen. Men zegt dat de Joden geheime oogmerken hebben, een geheime vijandschap, een geheim streven naar de wereldheerschappij koesteren, maar ziehier: ze hebben allen dezelfde huiselijke, miezerige, sjofele zorgen; dezelfde honger naar 'n banaal, allerbenaalst geluk behéérscht hun bestaan als dat van ieder ander. Men zegt dat een godsdienstig ideaal dit volk bijeenhoudt, maar zie: de „heiligen" vormen een kleine secte van woeste, hysterische, duidelijk-ridicule fanatici die zich om geen volk bekommeren en om wie zich ook het volk niet verder bekommert. Men zegt dat de Joden van haat vervuld zijn tegen de volken die hun onderdak verschaften, maar zie: zij gevoelen nauwelijks eenige rancune tegen de volken die hen mishandelden: lijdzaam en bang aanvaarden zij den hoon langs de wegen en als zij een concert geven speelt men..... Duitsche muziek. Zij verlangen naar een „thuis", maar voor hen allen is het „thuis" het land dat zij moesten verlaten. Haat kennen zij niet. Alleen onderling. De idealist staat onder deze menigte even eenzaam als onder elke andere menigte, en hij voelt zich meer aangetrokken tot die eene meereizende vreemdelinge dan tot zijn volksgenooten. Liefde is hier even ver te zoeken als een gemeenschappelijk ideaal; er is haat, getwist, geroddel, veel kleinheid, veel egoisme, en de meester dat Jahwe ééns aan deze duistere beproeving, dit volk afgescheiden kaste als het wereldje van handelende bankiers. Ieder jaagt naar zijn eigen kleine belangen, kleine voldoeningen, kleine, miezerige vertroostingen. Op een enkelen feestdag echter, — rustdag, en dag van bezinning — maakt zich dan plotseling van allen het vertrouwen, de zekerheid, het verlangen meester, dat Jahwe ééns aan deze duistere beproeving, dit dolen van eeuwen, een einde zal maken en hun rust zal gunnen in een land, waar zij eindelijk zichzelf kunnen zijn, een land dat Palestina moest zijn, doch dat nu, door een bitter noodlot, de barre woestijn van Gobi moest worden.

Natuurlijk, dit alles is waar, d.w.z. het is óók waar, het is echter niet alléén waar. Het is hier niet de plaats de oorzaken van het antisemietisme na te gaan, we houden ons bij dit boek, bij de bezwaren die wij tegen dit boek als roman hebben. En ons bezwaar is dan, dat wij hier, hoofdstuk na hoofdstuk, kennis maakten met een volk van kleine lieden, met een strompelend leger van winkeliers en andere kleine luyden. Wat ons hier voorbij trekt is een armzalig geslagen troepje ontredderden en hulpeloozen in een

(Zie vervolg pag. 17)

Twee kronieken

(Vervolg van pag. 4)

wereld vol haat, een troepje zachten en schuwen waarop — waarom toch? — het redeloose, hen door de eeuwen achtervolgende fatum rust van door geen volk ter wereld geduld of aanvaard te worden. Er is in deze menschen niets groots, tenzij, als wij de bedoeling voor werkelijkheid nemen, in David. Voor het overige is men groot zooals kleine luyden, soms, 'n weinig groot kunnen zijn. Groot is in dit boek alleen de natuur rond deze menschen, en iets groots heeft, daardoor, de uitbeelding van deze karavaan. Maar deze menschen zélf? Is dit het volk, dat, ondanks alle achtervolging en verdrukking zooveel groots tot stand bracht? Is dit het volk, dat, alleen al door het feit van zijn blijven bestaan — veertig eeuwen lang, veertig eeuwen vol ellende — een groot volk bewees te zijn? De vragen, die zich hier opdringen worden vele, omdat wij aan vele feiten de grootheid van dit volk leerden beseffen. Maar hier, in dit boek, in dit pleidooi, beseffen wij die grootheid niet meer. Wij beseffen haar in dat aangrijpende epos dat Is. Querido met „Het Volk Gods" schiep, maar in Nathans pleidooi raakte elke grootheid zoek. En het raakte zoek..... omdat dit volk o n s c h u l d i g moest zijn, onschuldig aan elken haat, en daarom..... als volk moest worden uitgewischt (tot een troepje ontredderde kleine luyden). Het moest een „volk-niet-volk" worden, niet in sommige opzichten, zooals Alfred Döblin te verstaan geeft, maar een „volk-niet-volk" over de gansche linie, in alle opzichten. Daarmee werd de haat tegen deze menigte nogmaals iets onverklaarbaars, en daarmede werd (wat erger is) dit pleidooi een verraad. Een verraad aan het verleden van dit volk, en een verraad aan het heden van dit volk. Dit volk is groot geweest, in godsdienstig opzicht, en ook door zijn levenstrots en levenswil; en het is nóg groot. Het is misschien zelfs nog groot in alles waarin het klein, hatelijk en te bestrijden is. Maar nogmaals: het jodenprobleem laten wij hier rusten. Het is hier niet de plaats de oorzaken van het antisemietisme te onderzoeken. Ons bezwaar gaat tegen dit boek als roman. Deze exodus is niet iets tragisch, zij is iets miserabels: een noodlot dat 'n kleinen mensch trof. En daardoor onwerkelijk, on geloofwaardig. En daarmede onaanvaardbaar..... als kunstwerk.

Het boek werd door Hans van Eeden in zeer suggestief, beeldend Nederlandsch vertaald.

HENRI BRUNING.